

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken. En bidirektionell ordbok i ett dubbelt binationellt perspektiv	
Forfattare:	Godelieve Laureys	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 4, 1997, s. 249-254 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Esbo 21.-24. maj 1997	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Godelieve Laureys

Den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken. En bidirektionell ordbok i ett dubbelt binationellt perspektiv

The Swedish-Dutch/Dutch-Swedish dictionary was published at the end of 1996 as a co-production between Van Dale Lexicografie (The Netherlands/Belgium) and Norstedts Förlag (Sweden). The dictionary was made at the Scandinavian Department at the university of Groningen during the period 1990–95. There were both Dutch and Swedish native speakers in the editorial staff.

The dictionary was conceived as a 'bidirektionell' lexicography instrument, which means that it should be as easy to use for Dutch and Swedish native speakers, and that it contains the same kind of information for both user groups.

In my speech I intend to illustrate our ways of working that form the basis for this 'bidirektionell' function and what kind of implications this concept has brought about e.g. the choice of a metalanguage etc. Another interesting aspect we paid a lot of attention to is the so-called 'binational' perspective. Both Swedish and Dutch happen to be languages that are being spoken in two countries, resp. Sweden/Finland and The Netherlands/Belgium. This implies a specific linguistic method, when handling society words (e.g. (Swe) utbildningsdepartement/(Fin) undervisningsministerium) on the one hand, and so-called provincial words (e.g. sv tvättställ/flsv lavoar; AN wastafel/AZN lavabo) on the other. In this respect the dictionary reflects contemporary language norms and focuses on specific attitudes in binational language societies.

Den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken publicerades i slutet av 1996 som en samproduktion av Van Dale Lexicografie (Holland/Belgien) och Norstedts Förlag (Sverige). Ordboken utarbetades under min ledning vid Skandinaviska institutionen vid universitetet i Groningen under perioden 1990–95. I redaktionsgruppen ingick både nederländskspråkiga och svenskspråkiga redaktörer. Ordboken kom till stånd med finansiellt stöd från myndigheterna i fyra länder: Sverige, Nederländerna, Belgien och Finland.

Ordboken är koncipierad som ett bidirektionellt lexikografiskt instrument, vilket innebär att ordboken skall vara lika användbar för nederländskspråkiga som för svenskspråkiga användare, samt att den innehåller samma typ av information för båda användargrupperna. I mitt bidrag belyser jag vilka tillvägagångssätt som ligger till grund för denna bidirektionella funktion och vilka konsekvenser konceptet har haft för redaktionsprinciperna.

En tillkommande intressant aspekt som redaktionen har ägnat mycket uppmärksamhet åt, är det s.k. binationella perspektivet. Både svenskan och nederländskan råkar vara språk som talas i två länder, resp. Sverige/Finland och Holland/Belgien. Detta medför en specifik språklig hantering, både när det gäller behandlingen av s.k. samhällsord och av s.k. regionalismer. I detta avseende avspeglar ordboken aktuella språknormeringsfrågor och den fokuserar specifika attityder i binationella språksamhällen.

En tvåspråkig ordbok kan definieras som ett lexikografiskt instrument där lexikaliska enheter (LU) på L1 matchas med lexikala former (LF) på L2. Det avgörande kriteriet för att testa en tvåspråkig ordbok är att en lexikalisk form på L2 måste kunna sättas in som en översättningsekivalent för den berörda lexikaliska enheten på L1 i en text som översätts från L1 till L2.

Inom en maximalistisk ordbokstaxonomi såsom bl. a. Bo Svensén (1991) och Henning Bergenholz (1995) har utarbetat urskiljer man olika typer av tvåspråkiga ordböcker. Främst måste man urskilja produktions- och receptionsordböcker och dessutom också översättningsordböcker, som kan kallas semi-aktiva. En särskild kategori utgör de s.k. inlärningsordböckerna. Skillnaden mellan aktiva och passiva tvåspråkiga ordböcker är essentiell. Aktiva ordböcker riktar sig till användare som är L1-talare och som måste producera texter på det främmande språket (L2). Passiva ordböcker är avsedda som hjälpmedel för L1-talare vid avkodning av texter avfattade på L2.

Vanligen är tvåspråkiga ordböcker monodirektionella, dvs. båda volymerna tar sin utgångspunkt i *ett* av de involverade språken, som fungerar som det underliggande källspråket (L1) i hela instrumentet. L2 fungerar på motsvarande sätt som det underliggande målspråket i båda volymerna. Grovt sagt fungerar L1/L2-delen som en produktionsordbok och L2/L1-delen som en receptionsordbok. Målgruppen är dock alltid L1-talare, som antingen måste koda eller avkoda texter på det främmande L2. Alla uppgifter i en sådan monodirektionell ordbok syftar till att beskriva och kartlägga L2. Utgångspunkten är nämligen att ordboksanvändaren behärskar L1 (oftast som modersmål) fullständigt eller åtminstone att han/hon har tillgång till andra informanter eller hjälpmedel för att verifiera och supplera eventuella bristande kunskaper.

I idealfallet råder man alltså minimalt över fyra ordboksvolymer för att täcka behoven vid kontrastiv hantering av ett språkpar, dvs. med sikte på L1-målgruppen: en passiv ordbok för att avkoda L2, en aktiv ordbok för att koda L2, och med avseende på L2-målgruppen: en passiv ordbok för att avkoda L1 och en aktiv ordbok för att koda texter på L1. I en sådan ideell situation är varje ordboksvolum monofunktionell och monodirektionell.

Ett sådant utbud med en dubbel uppsättning av ordböcker per språkpar finns bara för de stora internationella språken, när de konfronteras inbördes. Dessa ordböcker koncipieras, produceras, publiceras och marknadsförs primärt i L1-landet/länderna. I det franska språkområdet t.ex. finns det ett behov av engelska ordböcker och följaktligen framställs det (minst) en "*Dictionnaire français-anglais/anglais-français*". I det engelska språkområdet finns det ett behov av franska ordböcker och där framställs likaså (minst) en "*English-French/French-English Dictionary*".

Om marknadsläget är sådant att en dubbel uppsättning inte går att realisera, vilket oftast är fallet när ett mindre språk är involverat, så är den traditionella lösningen att man med hjälp av enkla grepp tillgodoser behoven för både L1 och L2 användarna. Så sker t.ex. i ordböcker svenska-engelska/engelska-svenska; svenska-franska/franska-svenska. Huvudvikten ligger här på det större språket, vanligen ett skolspråk. Båda volymerna av ordboken riktar sig främst till exempelvis svenska användare som skall förstå, producera eller översätta engelska eller franska texter. I andra hand utgör samma ordböcker också ett hjälpmedel för engelskspråkiga resp. franskspråkiga användare vid hanteringen (aktivt och passivt) av svenskan. Metaspråket är L1 och ordboken är koncipierad från källspråksanvändarens synpunkt.¹

Vid konfrontation mellan två mindre språk är efterfrågan självfallet ännu mindre och dessutom finns det oftast inte en naturlig, politiskt och/eller ekonomiskt betingad, fokusering på en av användargrupperna. Ordböcker för språkpar som svenska-nederländska, danska-finska, norska-

¹ Några exempel på denna hybrida och assymetriska typ: Hermann Winterberg, C.A. Bodelsen, Jens Axelsen, Dansk-engelsk ordbog, 1981 och: Andreas Blinkenberg, Poul Høybye, Margrethe Thiele, Fransk-dansk ordbog, 1975

tjeckiska riktar sig på samma sätt och i samma utsträckning till båda berörda användargrupperna, eftersom behovet är lika stort – eller litet – och förutsättningarna för att tillägna sig det främmande språket i stort sett parallella. För att optimera det bilingvala instrumentet kan man i sådana fall också utgå från ett bidirektionellt koncept. Detta innebär att den lexikaliska databasen är inrättad på så sätt att man kan härleda ordböcker som är lika användbara för L1- som för L2-talare. Denna dubbla inriktning medför att ordboken innehåller lika mycket och samma typ av information om uppslagsorden på båda språken, eftersom källspråk (L1) och målspråk (L2) är inbördes utbytbara beroende på användarens språkliga tillhörighet.

Hur har bidirektionaliteten operationaliserats i den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken?

Båda volymerna är i princip lika användbara för svenskspråkiga som för nederländkspråkiga användare: den nederländsk-svenska delen fungerar främst som en aktiv ordbok för nederländsk-språkiga och som en passiv ordbok för svenskspråkiga användare, den svensk-nederländska delen fungerar precis tvärtom. Denna dubbla inriktning medför bl.a. att ordboken innehåller lika mycket och samma typ av information om uppslagsorden på båda språken, t.ex. ifråga om uttal och grammatisk tillhörighet.

Bidirektionalitetsprincipen kräver särskilda åtgärder med avseende på:

– **MAKROSTRUKTUR:** Utgångspunkten för val av uppslagsord har varit en svensk resp. en nederländsk lexikalisk databas, som ställdes till förfogande av de involverade förlagen och som har legat till grund för andra moderna tvåspråkiga ordböcker med svenska resp. nederländska som källspråk. Ordboken omfattar 45.318 uppslagsord och 60.409 fraser i den nederländsk-svenska delen och 52.085 uppslagsord samt 39.499 fraser i den svensk-nederländska delen.

För att tillgodose den bidirektionella principen har särskild uppmärksamhet ägnats åt samhällsord och kulturspecifika ord, t.ex. nl. *drop, kraker, zwaantje, bruin café, witte fiets* och sv. *alle-mansrätt, län, kallorstillägg, kyrkskriva, pappaledig*; åt situationsbundna ord och kollokationer som t.ex. nl. *smakelijk*, sv. *tack för senast*; åt ord, som saknar en lexikaliserad översättningsvariant på det andra språket och som har försetts med en encyklopedisk omskrivning t.ex. nl. *spookrijder, blokrijden, waterzooi, hagelslag, antwoordnummer, bijstandsmoeder*, sv. *blötsnö, sjukpension, andelslägenhet, rösta borgerligt, friskvård, raggarbil*; åt kontrastivt relevanta ord som t.ex. partikelverb och nederländska pronomina adverb som *daarmee, daarover, daarin*, som oftast inte skall översättas med de svenska motsvarigheterna *därmed, däröfver, däri* osv., utan som översätts med prepositionsled.

– **MIKROSTRUKTUR:** Mikrostrukturen i varje volym omfattar många fasta uttryck och illustrativa exempel med tanke på volymens aktiva funktion. Valet och utformningen av exemplen tillgodoser också båda målgruppernas behov av att känna sig igen i ordboken samtidigt som det också är möjligt att identifiera sig med det exotiska målspråket. Händelserna i exemplen utspelar sig sålunda såväl i Amsterdam, Utrecht, Groningen, Bryssel och Gent som i Stockholm, Göteborg och Helsingfors. Även ifråga om personnamn är båda språkområdena väl representerade.

Varje uppslagsord (FU) som har mer än en betydelse, delas upp i olika lexikaliska enheter (LU). Varje delbetydelse specificeras genom en kort omskrivning på källspråket, som föregår översätt-

ningen. I vissa fall finns utöver denna omskrivning en lexikografisk kommentar till en av betydelsevarianterna t.ex. *gård 0.1 [kringbyggd plats] binnenplaats, binnenhof → (vid bondgård) erf 0.2. [bebyggd fastighet] boerderij → (större herrgård) landgoed.*

Stilistiskt markerade ord och uttryck, som t.ex. hör hemma i vardagsspråket har i möjligaste mån översatts med ekvivalenter på samma stilnivå, men om översättningen har ett högre eller lägre stilvärde markeras detta med ett diakritiskt tecken (↑↓).

– **REDAKTIONSPRINCIPER.** I två avseenden har bidirektionaliteten spelat en avgörande roll: integration av den svenska och den nederländska databasen genom en semi-automatisk vändprocedur samt val av metaspråk.² Dessutom framgår bidirektionaliteten också av att förordet återges på båda språken i båda volymerna och att titelbladet, förkortningslistan m.m. är tvåspråkiga.

På det materiella planet kommer bidirektionalitetsprincipen klart till uttryck genom att ordboken marknadsförs separat i båda språkområden och på så sätt är lika tillgänglig för svensk- och nederländskspråkiga användare.

Det binationella konceptet i ordboken

Det svenska och det nederländska språkområdet uppvisar en märkvärdig parallell. Svenskan är riksspråk i Sverige och dessutom officiellt språk i Finland, nederländskan är riksspråk i Holland och dessutom ett av nationalspråken i Belgien. Nederländskan talas av 15,5 miljoner holländare och av 6 miljoner flamländare. Både svenskan och nederländskan råkar alltså vara binationella eller pluricentriska språk.³

I själva verket skall en optimal svensk-nederländsk ordbok alltså serva fyra länder. Mot bakgrund av ovannämnda dubbla binationella mönster har redaktionen av den nederländska-svenska/svenska-nederländska ordboken vinnlagt sig om att ägna särskild uppmärksamhet åt de här frågorna, dels genom att ta upp flera varianter där språkbruket går isär och dels genom att utarbeta en taxonomi för denna typ av språklig variation.

För att beteckna varianterna på varje sida om riksgränsen väljer jag termen ”natiolekt”. Natiolekt skiljer sig åt ifråga om ordförråd, uttal, morfologi, syntax och inte minst fraseologi.⁴ Det bör påpekas att det inte alltid är fråga om absoluta skillnader, utan att det ofta rör sig om olika frekvenser och olika stilvärden eller diskursmarkeringar av samma språkliga manifestation. I båda språkområdena rör det sig om ett förhållande mellan en i språkligt avseende dominerande nation (Sverige resp. Holland), det s.k. moderlandet, och ett språksamhälle som av historiska skäl befinner sig eller har befunnit sig i ett underläge, det s.k. dotterlandet (den svenskspråkiga gemenskapen i Finland resp. den nederländskspråkiga gemenskapen i Belgien). Typiskt nog har de sist-

² Etiketter och förkortningar har t.ex. så vitt möjligt valts ut så att de kan förstås av båda användargrupperna: bot. (sv. botanik, nl. plantkunde) mat. (sv. matematik, nl. wiskunde) mar. (sv. sjöterm, nl. scheepvaart)

³ Det finns mycket litet forskning om förhållandena kring s.k. pluricentriska språk, dvs. språk som talas i flera länder och som dras med olika normer.

⁴ En markant skillnad är t.ex. att AZN har bevarat tre-genus systemet (maskulinum, femininum, neutrum) i långt större utsträckning än AN, som kännetecknas av ett sammanfall av maskulinum och femininum. Båda varianterna skiljer sig också ofta åt ifråga om prepositionsbruket.

nämnda varianterna fått en särskild beteckning som resp. "finlandssvenska" och "flamländska", medan varianterna i huvudländerna bara heter "svenska" och "nederländska".⁵

Det är angeläget att i det här sammanhanget göra en grundläggande skillnad mellan s.k. flamländismer (AZN)⁶ och finlandismer (finlsv.) å ena sidan och s.k. samhällsord som kan föras med etiketterna (i Belgien) eller (i Finland) å andra sidan.

Den förra typen är regionalismer som till sin användning avgränsas av just riksgårnsen och/eller som förstärks genom riksgårnsens närvaro. I själva verket förekommer den här typen av språklig variation på många ställen i ett större språkområde (t.ex. jutlandismer, bornholmska m.m.), men det särskilda är att vissa av dessa regionalismer är allmänt accepterade i "dotterlandet" och därigenom har fått status som "flamländismer", resp. "finlandismer". Etiketterna som används (*Algemeen Zuidnederlands/AZN* och *finlandssvenska/finlsv.*) är inte direkt stigmatiserande, men associeras dock lätt med regionalismer som inte tillhör standardspråket. Denna typ av finlandismer resp. flamländismer behandlas i ordboken på ett asymmetriskt sätt. Det innebär att riksvenskan resp. AN⁷ betraktas som default-värden, som inte behöver någon markering (t.ex. *tvättstall* : *wastafel*, *washak* »AZN *lavabo* ; *wastafel* : *handfat*, *tvättstall* » finlsv *lavoar*; *lavoar* finlsv : *se* - » *tvättstall* ; *lavabo* AZN : *se* - » *wastafel*).

Orsakerna till och mekanismerna inom denna binationella variationstyp företer en del likheter:

FINLANDSSVENSKA (<i>finlsv.</i>)	FLAMLÄNDSKA (AZN)
finskt inflytande	franskt inflytande
ålderdomlighet	ålderdomlighet
dialektala inslag (få isoglosser)	dialektala inslag (många isoglosser)
nyord efter finsk modell	nyord efter fransk modell
mare nostrum syndrom	språkligt kontinuum

Den andra typen av binationell variation är förankrad i nationens organisationer och är förknippad med fysiska eller kulturhistoriska företeelser som förekommer bara i det ena eller i det andra landet. Främst associeras denna typ med s.k. samhällsord av typen *utbildningsdepartementet* (*i Sve*) / *undervisningsministerium* (*i Finl*); *skyddsombud* (*i Sve*) / *arbetarskyddsfullmäktig* (*i Finl*); *felparkeringsavgift* (*i Sve*) / *parkeringsbot* (*i Finl*); *sjukgymnast* (*i Sve*) / *fysioterapeut* (*i Finl*); *wethouder* (*in B*) / *schepen* (*in B*); *förtidspension* : *VUT* (*in B*) / *brugpensioen* (*in B*) *rijkswacht* (*in B*) / *marrechaussee* (*in B*); *provinciegouverneur* (*in B*) / *commissaris der Koningin* (*in B*).

Denna typ av språkliga varianter behandlas symmetriskt i ordboken. Här finns det alltså inget default-värde och avsaknaden av etiketterna (i B), (i NI), (i S), (i Finl.) skulle betyda en anseilig

⁵ Se dock Mirja Saari (1995) "Jo, nu kunde vi festa nog". Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland" som använder termen "sverigesvenskt" språkbruk.

⁶ AZN = Algemeen Zuid-Nederlands (= flamländska)

⁷ AN = Algemeen Nederlands (= standardnederländska)

informationsförlust vid den receptiva användningen av ordboken och skulle rentav kunna vilseleda språkbrukaren som använder ordboken i produktivt syfte. Den belgiska poliskåren heter helt enkelt *rijkswacht* och landshövdingen heter *gouverneur*. I Holland däremot känner man bara till *marrechaussee* och *commissaris der koningin*.

I själva verket kan divergensen i språkområdet ofta förklaras med att en av varianterna härstammar från ett tvåspråkigt land. I ett tvåspråkigt land finns det en tendens till att samhällsord är översättningslån eller semantiska lån till ord på det andra landsspråket: t.ex. *consumentenbond* (in NI) - *verbruikersunie* (in B) (jfr franska *union des consommateurs*); *riskavfall* (i Sv) - *problemafval* (i Fin) (jfr finska *ongelmajäte*).

Även puristiska eller hyperkorrekta tendenser i den del av språkområdet som tillhör det tvåspråkiga landet kan åstadkomma en spaltning. Detta är särskilt typiskt för det nederländska språkområdet, i och med att franskan är ett gränsspråk för flamländskans del, vilket medför vissa puristiska reflexer, samtidigt som franskan som internationellt språk har haft ett starkt inflytande på nederländskan i Holland (t.ex. franska *crèche* - *creche* (in NI) - *(kinder)kribbe* (in B); franska *parapluie* - AN *paraplu* - AZN *regenscherm*).

Även om tvisten om normförhållandena omkring svenskan i Finland och nederländskan i Belgien inte skall biläggas i en nederländsk-svensk/svensk-nederländsk ordbok, så har redaktionen känt ett visst ansvar på detta område och det är vår förhoppning att genom vår ordbok ha lämnat ett bidrag till en ökad förståelse av de här frågorna.

Litteratur

- Henning Bergenholz, *Manual of specialised lexicography: the preparation of specialised dictionaries*, 1995
- Henning Bergenholz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jon Hilmar Jonsson, Bo Svensén, *Nordisk Leksikografisk Ordbok*, 1997
- Godelieve Laureys, 'Thema Lexicografie'. In : *Tijdschrift voor Skandinavistiek*. Groningen, 1992, jrg. 13 nr. 2, pp. 5-16
- Godelieve Laureys & Hans de Groot, *Van Dale Handwoordenboek Zweeds-Nederlands/Nederlands-Zweeds - Norstedts svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordbok*, 1996
- Mirja Saari "Jo, nu kunde vi festa nog". Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland" I: *Folkmålstudier* 36, s. 75-108, 1995
- Bo Svensén, *Handbok i lexikografi*, 1991
- Bo Svensén, John Sykes, Kerstin Schofield, *Practical Lexicography: principles and methods of dictionary-making*, 1993